

Gesprekscommunicatie

Handboek voor leerkrachten in het primair onderwijs

Extra hoofdstuk 5 Taalfuncties

Adri van den Brand

'*Extra hoofdstuk 5 Taalfuncties*' is extra materiaal bij het boek **Gesprekscommunicatie - Handboek voor leerkrachten in het primair onderwijs** van Adri van den Brand.

© 2010 Uitgeverij Coutinho b.v.

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0176 2

NUR 810

Inhoud

5 Taalfuncties

5.1	Sociale functies	4
5.2	Cognitieve functies	6
5.3	Fantaseren	8

5 Taalfuncties

Er zijn ontzettend veel taalfuncties. Om grip te kunnen krijgen op deze grote verzameling wordt er in de vakliteratuur een onderscheid gemaakt tussen twee soorten taalfuncties: sociale en cognitieve functies. Daarnaast onderscheiden we nog een aparte categorie: fantaseren.

5.1 Sociale functies

Bij de sociale taalfuncties gaat het om taal als middel tot contact met andere mensen. Voorbeelden daarvan zijn: iemand gelukwensen, iets weigeren, een verbod uitspreken, zich verontschuldigen. In deze gevallen staat de communicatie met anderen centraal. Binnen de sociale taalfuncties worden vijf hoofdcategorieën onderscheiden.

1 Zelfhandhaving

Taal heeft de functie van zelfhandhaving wanneer de spreker zijn behoefte aan de ontvanger duidelijk maakt, zichzelf verdedigt of zijn bezit beschermt. Voorbeelden zijn:

- ▶ Ik wil met de pop spelen!
- ▶ Je liegt. Dat heb ik niet gedaan.

Het gaat hier om taalfuncties als: dreigen, schelden, iemand beschuldigen, iemand bekritisieren, je eigen of iemands handelen rechtvaardigen, je zin kenbaar maken.

De categorie Zelfhandhaving bestaat uit enkele subcategorieën:

Het kenbaar maken van behoeften

Deze kunnen lichamelijk van aard zijn ('Ik heb honger'), maar ook meer psychologisch ('Kijk eens wat ik kan!').

Het verdedigen van zichzelf en de eigen belangen

Voorbeelden zijn:

- ▶ Je doet me pijn, ga weg.
- ▶ Geef hier, dat is van mij.
- ▶ Ik ga het zeggen, hoor!

Vaak gaat zelfhandhaving gepaard met een rechtvaardiging. Voorbeelden:

- ▶ Ik heb hem geslagen, want hij heeft mijn kasteel kapotgemaakt.
- ▶ Hij sloeg eerst en daarom sloeg ik terug.

Je ziet dat hier al sprake is van *redeneren*.

Het bekritisieren of bedreigen van anderen

Voorbeelden zijn:

- ▶ Je deed gisteren stom!
- ▶ Als je dat nog eens doet, krijg je een ram.

Opscheppen

Voorbeelden zijn:

- ▶ Ik ben de beste!
- ▶ Ik kan situaties heel goed inschatten.

2 Zelfsturing

Jonge kinderen hoor je vaak hardop praten in hun spel. Zo ordenen kinderen hun handelingen met woorden. Voorbeelden zijn:

- ▶ En nu zet ik er nog een blokje op.
- ▶ Eerst moet ik het hoekstukje vinden.

3 Sturing van anderen

Bij het samenspelen met andere kinderen zien we vaak dat sommige kinderen de neiging hebben het gedrag van andere kinderen te sturen. Voorbeelden:

- ▶ Jij pakt de blokken.
- ▶ Nu moet jij gaan zitten.

4 Structurering

Soms zetten kinderen taal in om het gesprek te ordenen, te openen, af te sluiten, op gang te houden. Voorbeelden zijn:

- ▶ iemand begroeten (Hoi Bas.)
- ▶ vragen om een beurt (Juf, juf! Of: Mag ik nu?)
- ▶ het doorgeven van een beurt (Wat vind jij ervan?)
- ▶ het openen van een gesprek (Hoi, ga je mee spelen?)
- ▶ het afsluiten van een gesprek (Nou, dan ga ik maar weer.)

Als kinderen ouder worden, leren ze talrijke manieren om het gesprek gaande te houden of hoe je beleefd het communicatiekanaal openhoudt: Hoe gaat het met jou? Lekker weertje vandaag.

5 Waardering voor anderen

Er zijn talrijke momenten waarop we onze waardering voor anderen laten zien:

- ▶ iemand feliciteren
- ▶ iemand troosten
- ▶ iemand condoleren
- ▶ iemand complimenteren

Sociale taalfuncties komen vaak voor in de vorm van vaste formules (zie de voorbeelden hierboven). Dat neemt niet weg dat taalgebruikers uit verschillende formules kunnen kiezen. Vaak bepaalt de situatie welke formulering het best past. Zo kun je op verschillende manieren een telefoon aannemen (vorm van structurering).

5.2 Cognitieve functies

Bij cognitieve taalfuncties gaat het om de relatie tussen taal en denken. Het denken wordt met behulp van taal verwoord. Cognitieve taalfuncties zijn in te delen naar de denkprocessen zoals die in taal worden uitgedrukt. De belangrijkste categorieën zijn:

- ▶ rapporteren
- ▶ redeneren
- ▶ projecteren

1 Rapporteren

Deze taalfunctie houdt in: vertellen wat je ziet. Er zijn verschillende vormen.

Benoemen (etiketteren of labelen)

Dit is voor veel kinderen de eerste taalfunctie die ze leren, namelijk het benoemen van begrippen.

Moeder: En wat is dat?
Kind: Ba.
Moeder: Goed zo, dat is een bal.

Maar ook in de klas gebruiken we deze taalfunctie erg vaak.

Leerkracht: Wie weet wat dit is?
Kind: Een vulkaan.
Leerkracht: Precies, een vulkaan.

Een valkuil voor veel leerkrachten is dat ze kinderen in gesprekken met name laten benoemen. Een benoeming levert meestal een EWA op (Eén Woord Antwoord). En als kinderen op school alleen maar met deze taalfunctie mogen oefenen, dan is dat niet taalproductief.

Beschrijven

Een andere, veelvoorkomende taal functie is beschrijven.

Leerkracht: En wat zie je op de voorkant?

Een valkuil bij het beschrijven is dat veel kinderen zo vaak hebben benoemd, dat ze bij het beschrijven ook alleen maar EWA's gebruiken.

Leerkracht: En wat zie je op de voorkant?

Kind: Een beer.

Leerkracht: En wat heeft de beer in zijn hand?

Kind: Lolly.

Leerkracht: En wat is de kleur van de lolly?

Kind: Rood.

Dit voorbeeld laat zien hoe de leerkracht al weer snel overgaat in het laten benoemen omdat zij de beschrijving wil uitbreiden.

Vergelijken

Een speciale vorm van benoemen is vergelijken. Bij vergelijken brengt de spreker twee elementen uit de werkelijkheid met elkaar in verband waarvan de overeenkomsten en verschillen benoemd worden.

2 Redeneren

Bij redeneren is de denkactiviteit in principe ingewikkelder dan bij rapporteren: de spreker moet een ingewikkeld denkproces onder woorden brengen. Er zijn erg veel verschillende denkprocessen mogelijk en dus zijn er veel verschillende vormen van redeneren. We noemen er een paar:

- ▶ uitleggen
- ▶ argumenteren
- ▶ concluderen
- ▶ generaliseren
- ▶ chronologisch ordenen
- ▶ oplossen van een probleem
- ▶ oorzaak-gevolg relaties leggen
- ▶ doel-middel relaties leggen

We zouden met gemak ook hierin een onderverdeling kunnen maken. Toch kiezen we er bewust voor dat niet te doen om de grote lijnen helder te krijgen. Veel kinderen worden in het onderwijs alleen maar uitgedaagd om te rapporteren. Als je op basis van dit hoofdstuk gaat inzien dat je kinderen juist zou moeten laten redeneren om hun hoge denkprocessen aan te spreken, dan hebben we al veel bereikt!

3 Projecteren

Bij projecteren probeert de spreker zich te verplaatsen in de gevoelens of de gedachten van iemand anders. Een voorbeeld:

Leerkracht: (praatplaat) Wat denkt de jongen die naar de auto wijst?
Kind: Hij is boos. Hij wil ook spelen.

Het jongetje identificeert zich met de jongen op de praatplaat en veronderstelt of projecteert een gevoel bij dit kind.

5.3 Fantaseren

Taal kan ook gebruikt worden om te fantaseren. Deze taalfunctie zie je bij kinderen vaak terug.

Kind: Ik was een prinses en dit is mijn kasteel.

Het bijzondere van fantaseren is dat daarbij alle sociale en cognitieve functies ingezet kunnen worden.

Jonge kinderen maken in spelsituaties vaak spontaan gebruik van eenvoudige taalfuncties. Ze benoemen en beschrijven veel en vooral (zelf)sturing en zelfhandhaving komen veel voor. De complexere cognitieve taalfuncties ontwikkelen zich later. Op dit punt bestaan grote verschillen tussen kinderen. Er zijn kleuters die al een breed scala aan taalfuncties tot hun beschikking hebben, er zijn er ook met slechts een beperkt repertoire.

Het onderwijs speelt hierin een belangrijke rol. In kind-kind-interacties komen dergelijke cognitieve functies namelijk nauwelijks voor. Kinderen zijn dus sterk afhankelijk van de mate waarin ze door ouderen hierin gestimuleerd worden. Kinderen krijgen die stimulans natuurlijk thuis, maar de mate waarin verschilt.

Kinderen hebben cognitieve taalfuncties nodig, vooral voor het goed functioneren op school. Vanaf de middenbouw wordt er namelijk in toenemende mate een groot beroep gedaan op de denkvaardigheden van kinderen. Taal is het middel om deze denkprocessen te verwoorden en inzichtelijk te maken.

In het begin van het basisonderwijs is taal in veel gevallen nog contextgebonden. Er wordt bijvoorbeeld een gesprek gehouden over de lentetafel, waarbij verschillende onderdelen aangewezen en benoemd worden. Dit contextgebonden taalgebruik is de reden waarom in een kringgesprek van groep 2 een vraag als ‘Wat heb jij gisteren gedaan?’ vaak weinig respons oplevert. De vraag verwijst naar iets buiten het hier en nu, dus buiten de context van het kind.

In hogere klassen verdwijnt de context steeds vaker. Kinderen leren dan te praten over dingen die niet concreet waarneembaar zijn. We noemen dat ook wel *gedecontextualiseerde* situaties. Met name in deze situaties spelen taalfuncties een grote rol.